

М. Б. ДОМБРОВСЬКИЙ

ВИВЧЕННЯ КОМПОЗИЦІЇ ЕЛЕГІЙ ТІБУЛЛА: ОСНОВНІ ПІДХОДИ І ПРОБЛЕМИ

Один з найдавніших напрямків вивчення поезії Тібулл — вивчення його композиційної техніки. Свій початок цей напрям веде від проблем суто текстологічних. Специфічна композиція Тібуллових елегій не вписувалась в уявлення старих філологів про правильну будову поезії. Через це виникла гіпотеза про те, що текст дійшов зі значними спотвореннями — насамперед з порушенням оригінального порядку рядків. 1577 р. відомий філолог-гуманіст Й. Скалігер публікує працю, у якій викладає своє бачення «правильного» порядку рядків [26]. Від часу цієї публікації манія перестановок не покидала дослідників декілька століть — одні приймали виправлення Й. Скалігера, інші пропонували свої. Лише у XIX ст. почав перемагати тверезий погляд на проблему¹, хоч відлуння манії перестановок траплялися ще й наприкінці XX ст.²

Загалом у вивченні композиції можна бачити декілька ліній, які в різний час по-різному проявлялись. Перша лінія ґрунтувалась на принциповому *нерозумінні і несприйнятті Тібуллівської композиції*. У Й. Скалігера вона проявилась в його радикальних текстологічних методах, а у філологів п. XX ст. (коли безпідставність перестановок була вже очевидною) в їх пейоративній оцінці самого поета. Тон цьому напрямку задав 1909 р. Ф. Якобі [15], який оголосив Тібулл талановитим дилетантом, що невміло нагромадив у своїх елегіях мотиви й ідеї попередників, що і проявилось, зокрема, в безпорядній композиції. Згодом цю лінію підтримав Р. Райтценштайн [24]. Найдалі у своєму несприйнятті зайшов Й. Вагенінген [29], який стверджував, що та композиція, яку ми можемо бачити в елегіях Тібулл, свідчить про психічну нездоровість поета.

На поверховому підході базується ще одна лінія, представники якої намагаються вкласти композицію елегій Тібулл радше в штучні *арифметичні симетрії і пропорції*. У перші десятиліття XX ст. головною працею цього напрямку була монографія К. Вітте [31]. Але й ближче до кінця століття він знову стає популярним (Г. Кох [16], Г. Деттмер [8; 7, р. 1962–1967], Ф.-Г. Мутшлер [22, S. 177–184]).

¹ Відмовився від перестановок К. Лахман [16a], за ним Л. Діссен [3], Г. Карстен [15a].

² Напр., стаття Г. Гюнтера [13a] чи коментар П. Мергатройда (елегія I.1) [19, р. 21–22].

Але нам цікаві насамперед ті праці, у яких видно намагання глибше проникнути в природу Тібulloвої композиції, зрозуміти її функцію в поетичній цілості елегій.

Тібulloва композиція має двоїсту природу: з одного боку, Тібуллів текст імітує вільний потік думки, організований ніби лише за *асоціативним принципом*, а з другого — вписується і в цілком виразні *схеми композиційної симетрії*. Перша сторона найбільше досліджувалась до 1960-х, друга — у 1960–1980-х рр.

Серед старих авторів ще Л. Діссен дав досить тонку характеристику Тібulloвій композиції [3, р. lxiv–sxviii]. За Л. Діссеном, мотиви в Тібulloвій елегії асоціативно сліднують один за одним, настрої і теми можуть змінюватися на протилежні, але при тому завжди підпорядковуються і об'єднуються якоюсь центральною темою і центральним настроєм [3, р. lxiv–lxv]¹. Зауважував Л. Діссен і схематичну організацію, але в цьому питанні його висновки були радше штучно натягнуті відповідно до наперед заданих античних вчень про композицію [3, р. lxvii].

Після Л. Діссена інші дослідники (М. Гаупт [14, р. 30–41], Ф. Лео [17]) приглядаються до психологічних аспектів Тібulloвої композиції, зауважують хвилеподібність розвитку тексту (А. Елтер [10, S. 270], К. Сміт² [28, р. 92]). Найповніше цю лінію композиційних студій підсумував 1930 р. М. Шустер [27, S. 14–37]. Серед інших його спостережень варто відзначити, що замість Діссенівського «об'єднавчого мотиву» М. Шустер пропонує говорити про «зародковий мотив-стимул» (Keimzelle), який тільки задає поштовх розвитку думки, але не обов'язково підпорядковує собі всі інші повороти, кожен з яких має для себе такий самий зародок в попередньому (на тому, власне, будується і асоціативність, і хвилеподібність). На прикладі конкретної елегії (II.1) верифікує і розвиває спостереження М. Шустера П. Пестгенс [23].

Ту саму лінію дуже влучно і тонко розвиває Дж. Елдер [9], який, серед іншого, зосереджується власне на тих малопомітних при поверховому погляді нюансах, деталях, які ненав'язливо забезпечують композиції цілість. Зокрема, він звертає увагу на те, що всі повороти думки об'єднані насамперед тим, що кожен з них є різною формою психологічної реакції на ту саму любовну справу (а насправді — взагалі на проблему) і зрештою всі вони є нічим іншим, як ближчим чи дальшим фокусуванням на собі [9, р. 99]. Крім

¹ «In elegia affectus quidam est primarius aut sententia summa» [3, р. lxiv–lxv].

² «Поезія Тібулла рухається наче хвилі літнього моря. Ми ритмічно погойдуємося, то вперед, то назад, і лиш час від часу чергова хвиля віднесе нас ледь помітно далі» [28, р. 92].

того, Дж. Елдер як тонкий дослідник стилю чи не вперше виразно показує, що важливу композиційну функцію у Тібулла виконує стиль: єдина, рівна манера письма, плавні й непомітні переходи між композиційними членами, такі ж непомітні повторення слів — все це зв'язує весь текст в єдиний однорідний, м'який плин [9, р. 100–103]¹.

Цю ж лінію розвиваємо і ми у своїй статті [2], де показуємо внутрішню структуру Тібulloвого плину думки (на прикладі елегії I.3), простежуючи, як розвиток думки спрямовують дві тенденції, що врівноважують одна одну: (1) *асоціативна*, яка забезпечує пов'язаність між суміжними членами і, разом з тим, постійне віддалення від центральної, вихідної проблеми, і (2) *компенсативна*, яка навпаки постійно стримує неконтрольований плин асоціацій, забезпечуючи постійне обертання рефлексій довкола різних аспектів вихідної проблеми — через потребу у різний спосіб цю проблему зняти.

З 1960-х увага дослідників більше зосереджується на другій стороні Тібulloвої композиції: починає вивчатися не стільки асоціативність і психологічна природа, скільки *строга схематична організованість* елегій. Виходить ціла серія відповідних публікацій: Дж. Фішера [11], Дж. Гейссер [12; 13], Р. Литтлвуд [18], Р. Болла [5; 4] В. Віммеля [30], Г. Музурілло [21] і багатьох інших. З'являються спеціальні дисертації (К. Рорер [25]) і монографії — Р. Болла (1983 р.) [6] і Ф.-Г. Мутшлера (1985 р.) [22]. Докладно зупиняється на цих питаннях у своєму коментарі П. Мергатройд [19; 20]. Завдяки цим дослідженням стало очевидно, що те, що раніше називали безпорядним нагромадженням мотивів, насправді підлягає не лише законам асоціативного розвитку думки, але й, паралельно, — виразним схематичним композиційним симетріям. Подібні симетрії починають активно шукати і в організації книг (Р. Литтлвуд [18], П. Мергатройд [19; 20], інші) — завдяки чому, зокрема, було з великою долею ймовірності спростовано думку про те, що II книга Тібулла — не закінчена [20].

Композиційні студії великою мірою сприяли появі погляду на елегії як на *організовану цілість*, а не лише як на набір традиційних тем чи мотивів. Саме композиційні студії найбільше могли підготувати *структурний погляд* на поетику Тібулла взагалі. Звичайно, вивчення композиційної організації бере до уваги насамперед відношення *in praesentia*, синтагматику, але,

¹ Підсумовує Дж. Елдер свої спостереження над композиційною технікою Тібулла такими словами: «The individual sections may seem, superficially, to have little or no connection with one another. But closer study will show that through a *common style* of writing, through *smooth transitions* and adroit *repetitions* of words and images, and above all through the fact that 'behind the scene' of every section is present *the same figure*, Tibullus being tortured in love — that through these devices the poet has ingeniously succeeded in knitting all the diverse parts of his elegy together into a firm oneness» [9, p. 103].

позаяк композиція завжди співвідноситься з відповідною організацією елементів *in absentia*, з образною, тематичною структурою художнього світу, то ряд дослідників у своїх композиційних студіях намагались показати композицію в тісному зв'язку з організацією цієї змістової цілості. Зокрема, серед таких дослідників можна назвати уже згаданих Р. Литтлвуд [18], Дж. Елдера [9], Дж. Гейссер [12; 13].

Однак, попри чималі успіхи, з часом дослідники почали надто зосереджуватись на детальному аналізі композиції окремих елегій, чим тільки множили безліч поглядів на питання, віддавали надто багато сил непринциповим, дріб'язковим моментам, дискусіям щодо того, за яким рядком провести членування тощо. Все це вже небагато додавало до загального розуміння художності елегій. Не дивно, що один із найактивніших у 1970–1980-х рр. дослідників Тібуллової композиції Р. Болл 1989 р. закликав взагалі накласти «мораторій на композиційні студії» [4, р. 12]. Він же звернув увагу на те, що, попри чималу кількість праць з окремих питань поезії Тібулла, зокрема, й монографій (серед них і монографія самого Р. Болла [6], до якої теж буде справедливою та сама критика), все-таки бракує цілісного дослідження, з якого було би видно, «що робить Тібулла великим поетом», зокрема Р. Болл наголошував на потребі вивчення *образної системи* Тібуллових елегій [4, р. 12]. До цього нам залишається тільки додати, що проблеми, що їх сформулював Р. Болл понад 20 років тому, досі залишаються актуальними. Дріб'язковість, частковість, вузькоаспектність, текстологічність, неувага до образної цілості¹ — основні вади тібуллознавства протягом останніх десятиліть.

ЛІТЕРАТУРА

1. Домбровський, М. Б. Структура образного світу (на матеріалі елегій Тібулла) : дис. ... канд. філ. наук : 10.01.06 / М. Б. Домбровський. — Львів, 2014. — 210 с.
2. Домбровський, М. Б. Структура рефлексій ліричного героя в елегії Тібулла I.3 / М. Б. Домбровський // Іноземна філологія : український науковий збірник. — 2011. — Вип. 123. — С. 260–275.
3. *Albii Tibulli Carmina : Ex Recensione Car. Lachmanni passim mutata / Albius Tibullus ; Explicuit Ludolphus Dissenius.* — Göttingae : Typis et impensis Librariae Dieterichianae, 1835. — Vol. 1. — cxcii, 128 p.; Vol. 2. — 478 p.
4. Ball, R. J. Recent Structural Studies on Tibullus / R. J. Ball // *Augustan Age.* — 1989. — Vol. 9. — P. 1–15.
5. Ball, R. J. The structure of Tibullus 1.7 / R. J. Ball // *Latomus.* — 1975. — Vol. 34. — P. 729–744.
6. Ball, R. J. Tibullus the Elegist : A Critical Survey / R. J. Ball. — Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1983. — 253 p. — (Hypomnemata, 77).

¹ Свою спробу аналізу образної структури елегій Тібулла ми запропонували у недавній дисертації [1].

7. *Dettmer, H.* The «Corpus Tibullianum» (1974–1980) / H. Dettmer // *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt* / hg. W. Haase. — Berlin, New York, 1972–. — Vol. II. 30.3 (1983). — P. 1962–1975.
8. *Dettmer, H.* The arrangement of Tibullus books 1 and 2 / H. Dettmer // *Philologus*. — 1980. — Vol. 124. — P. 68–82.
9. *Elder, J. P.* Tibullus : tersus atque elegans / J. P. Elder // J. P. Sullivan. *Critical Essays on Roman Literature : Elegy and Lyric* / ed. by J. P. Sullivan. — Cambridge, 1962. — P. 65–105.
10. *Elter, A.* Eine Elegie Des Tibull (1,3) / A. Elter // *Rheinisches Museum Für Philologie*. — 1906. — № 61. — S. 267–282.
11. *Fisher, J. M.* The Structure of Tibullus' First Elegy / J. M. Fisher // *Latomus*. — 1970. — Vol. 29. — P. 765–773.
12. *Gaisser, J. H.* Amor, rura and militia in three elegies of Tibullus : 1.1, 1.5 and 1.10 / J. H. Gaisser // *Latomus*. — 1983. — Vol. 42. — P. 58–72.
13. *Gaisser, J. H.* Structure and tone in Tibullus, I, 6 / J. H. Gaisser // *American Journal of Philology*. — 1971. — Vol. 92.2. — P. 202–216.
- 13a. *Günther, H.-C.* Verse transpositions in Tibullus / H.-C. Günther // *Classical Quarterly*. — 1997. — Vol. 47. — P. 501–509.
14. *Haupt, M.* *Opuscula* / M. Haupt. — Leipzig, 1876. — Vol. 3. — 352 p.
15. *Jacoby, F.* Tibulls erste Elegie / F. Jacoby // *Rheinisches Museum*. — 1909. — Vol. 64. — S. 601–632; 1910. — No 65. — S. 22–87.
- 15a. *Karsten, H. T.* De Tibulli Elegiarum structura : Pars tertia / H. T. Karsten // *Mnemosyne*. — 1888. — № 16. — 39–77.
16. *Koch, H.* Zufall oder formaler Gestaltungswille bei Tibull? / H. Koch // *Rheinisches Museum für Philologie*. — 1971. — № 114.2. — P. 178–188.
- 16a. *Lachmann, K.* *Albii Tibulli libri quattuor* / K. Lachmann, A. Tibullus. — Berolini : Ge. Reimer, 1829. — viii, 72 p.
17. *Leo, F.* Über einige Elegien Tibulls / F. Leo // *Philologische Untersuchungen*. — 1881. — Vol. 2. — P. 1–47.
18. *Littlewood, R. J.* The symbolic structure of Tibullus book I / R. J. Littlewood // *Latomus*. — 1970. — Vol. 29. — P. 661–669.
19. *Murgatroyd, P.* Tibullus I : A commentary on the First Book of the Elegies of Albius Tibullus / P. Murgatroyd. — Pietermaritzburg : University of Natal Press, 1980. — ix, 333 p.
20. *Murgatroyd, P.* Tibullus, Elegies II / P. Murgatroyd. — Oxford : Clarendon Press, 1994. — xix, 305 p.
21. *Musurillo, H.* Furtivus amor : the structure of Tibullus 1.5 / H. Musurillo // *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*. — 1970. — Vol. 101. — P. 387–399.
22. *Mutschler, F.-H.* Die poetische Kunst Tibulls : Struktur und Bedeutung der Bücher 1 and 2 des Corpus Tibullianum / F.-H. Mutschler. — Frankfurt am Main : Lang, 1985. — 325 p. — (Studien zur klassischen Philologie, 18).
23. *Pöstgens, P.* Tibulls Ambarvalgedicht : (II, 1) / P. Pöstgens. — Würzburg : Triltsch, 1940. — vi, 91 S. — (Kieler Arbeiten zur klassischen Philologie 6).
24. *Reitzenstein, R.* Zur Sprache der lateinischen Erotik / R. Reitzenstein // *Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse*. — 1912. — Vol. 12. — P. 1–36.
25. *Rhorer, C.* Tibullus : A Structural Analysis of the Elegies of the First Book : [Dissertation] / C. Rhorer. — New Haven : Yale University, 1974. — v, 262 p.
26. *Scaliger, J. J.* Castigationes in Catullum, Tibullum, Propertium / J. J. Scaliger. — Lutetiae : Apud Mametum Patissonium in officina Rob. Stephani, 1577. — 252, [14] p.

-
27. *Schuster, M.* Tibull-studien : Beiträge zur Erklärung und Kritik Tibulls und des Corpus Tibullianum / M. Schuster. — Wien : Hölder-Pichler-Tempsky, 1930. — iv, 201 p.
28. *Smith, K. F.* The Elegies of Albius Tibullus : The Corpus Tibullianus edited with introduction and notes on books I, II, and IV, 2–14 / K. F. Smith. — New York, Cincinnati, Chicago : American book company, 1913. — 542 p.
29. *Wageningen, J.* Tibulls sogenannte Träumereien / J. Wageningen // Neue Jahrbücher für das klassische Altertum Geschichte und deutsche Literatur und für Pädagogik. — 1913. — P. 350–355.
30. *Wimmel, W.* Graphischer Versuch zum Aufbau einer tibullischen Elegie (1.1) / W. Wimmel // Gymnasium. — 1982. — № 89. — P. 289–295.
31. *Witte, K.* Die Geschichte der römischen Elegie : Bd. 1 : Tibull / K. Witte. — Erlangen, 1924. — 122 p.

Дамброўскі Маркіян Багданавіч — кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры класічнай філалогіі Львоўскага нацыянальнага ўніверсітэта імя І. Франка (Львоў).

Філалагічныя штудыі = *Studia philologica* : сб. навук. арт. / пад рэд. Г. І. Шаўчэнка, К. А. Тананушкі ; рэдкал.: А. В. Гарнік [і інш.]. — Вып. 8. — Мінск, 2015. — С. 26–31.

ISBN 978-985-500-897-3.